

**EL-CÂMÎ‘ Lİ-AHKÂMÎ‘L-KUR’ÂN TEFSİRİNDE BEDİR SAVAŞI’NA DAİR
GANİMET VE ESİRLERE İLİŞKİN RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ:
KURTUBÎ ÖRNEĞİ¹**

Ragıp TAKIM²

ÖZET

Bu makalede, Endülüslü müfessir Kurtubî’nin en önemli tefsir eserlerinden biri olan *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur’ân* adlı çalışmasında Bedir Savaşı’na dair yer verdiği rivayetler ele alınmakta ve bu rivayetlerin tarihsel, rivayet zinciri ve içerik açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bedir Savaşı, İslam tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilen ilk büyük askerî çatışma olması açısından Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli ayetlerle zikredilmiş ve bu ayetlerin tefsirinde müfessirler farklı rivayetlere yer vermiştir. Kurtubî, tefsirinde Bedir Savaşı ile ilgili ayetlerin açıklamasında hem sahih hadis kaynaklarından hem de tarihî rivayetlerden faydalanarak zengin bir bilgi sunmaktadır. Bu çalışmada, Kurtubî’nin kullandığı rivayetlerin güvenilirliği, kaynağı, yorum yöntemi ve bu rivayetlerin İslam tarihçiliğine katkısı detaylı biçimde incelenmiştir. Eserin ilgili bölümleri titizlikle taranarak rivayetler sınıflandırılmış, yorum biçimi analiz edilmiş ve hem klasik hem de modern tarih yazımı açısından önemi ortaya konmuştur. Araştırma, klasik tefsir literatüründe tarihî olayların nasıl ele alındığını anlamaya katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kurtubî, el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur’ân, Bedir Savaşı

¹ Bu makale Ragıp TAKIM’ın Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Saim YILMAZ’ın danışmanlığında hazırlamakta olduğu “Kurtubî’nin el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur’ân isimli Eserindeki Bedir Savaşı ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak üretilmiştir.

² Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

AN EVALUATION OF THE NARRATIONS CONCERNING THE SPOILS OF WAR AND PRISONERS OF THE BATTLE OF BADR IN AL QURTUBI'S AL-JAMI' Lİ AHKAM AL QUR'AN

ABSTRACT

This article examines the narrations about the Battle of Badr that the Andalusian commentator Qurtubi included in his work al-Jami' li-ahkâmi'l-Kur'ân, one of his most important works of exegesis, and aims to evaluate these narrations in terms of history, chain of narration, and content. The Battle of Badr is mentioned in various verses in the Quran as it is the first major military conflict that is considered a turning point in Islamic history, and commentators have included different narrations in the interpretation of these verses. Qurtubi provides a wealth of information by making use of both authentic hadith sources and historical narrations in the explanation of the verses related to the Battle of Badr in his exegesis. In this study, the reliability, source, interpretation method of the narrations used by Qurtubi, and the contribution of these narrations to Islamic historiography are examined in detail. The relevant sections of the work have been meticulously scanned, the narrations have been classified, the form of interpretation has been analyzed, and its importance in terms of both classical and modern historiography has been revealed. The research aims to contribute to understanding how historical events are handled in classical tafsir literature.

Keywords: Quranic Exegesis, Qurtubi, al-Jami' li-ahkâmi'l-Kur'ân, Battle of Badr

GİRİŞ

Kur'ân tefsir geleneğinin en özgün ve kapsamlı eserlerinden biri olan Kurtubî'nin *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, İslâm hukukunun (fıkıh) temel kaynağı olarak Kur'ân'ın hükümlerini derinlemesine inceleyen bir şaheserdir. Endülüslü âlim Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), bu eserinde sadece âyetlerin dilsel ve tefsirî yönlerine değil, aynı zamanda sosyal, siyasî ve askerî bağlamlara dair hükümlerin izahına da odaklanır. Bu bağlamda, İslâm tarihinin dönüm noktalarından biri olan Bedir Savaşı (624 M./2 H.), Kur'ân'ın önemli pasajlarında yer alan ve İslâm'ın erken dönem mücadelelerini anlamak açısından çok mühimdir. Bedir, Müslümanların Mekkeli müşrikler karşısındaki ilk askerî zaferi olmasının yanı sıra, Kur'ân'ın nüzul sürecinde de doğrudan atıfla anılan (örneğin Enfâl Sûresi) bir olaydır. Kurtubî'nin Bedir Savaşı'na dair rivayetleri ele alış biçimi, yalnızca tarihî bir vakianın aktarımından ibaret değildir. Onun tefsirinde, bu olayın hukukî, ahlakî ve teolojik boyutlarına dair çıkarımlar, dönemin sosyopolitik dinamikleriyle harmanlanarak sunulur. Kurtubî'nin Endülüs'te yaşadığı dönemdeki siyasî çalkantılar ve toplumsal ihtiyaçlar, onun tefsirinde hüküm çıkarırken nasıl bir metodoloji izlediğini de şekillendirmiştir. Bu nedenle, Bedir Savaşı'na dair rivayetlerin *el-Câmi'*deki yansımaları, hem klasik tefsir geleneğinin karakteristik özelliklerini hem de müfessirin kendi tarihsel bağlamından beslenen yorumlarını ortaya koyar.

Bu makale, Kurtubî'nin Bedir Savaşı ile ilgili aktardığı rivayetleri, onun kaynak kullanımı, metodolojik tercihleri ve bağlamsal yorumları çerçevesinde değerlendirmeyi hedeflemektedir. Öncelikle, müfessirin savaşa dair âyetleri tefsir ederken hangi tarihî rivayetlere başvurduğu, bu rivayetleri nasıl ele aldığı ve hüküm çıkarım sürecinde nasıl konumlandığı incelenecektir. Son olarak, bu rivayetlerin İslâm hukuku ve siyer geleneği açısından taşıdığı anlam, Kurtubî'nin hüküm çıkarırken vurguladığı adalet, cihat ve toplumsal düzen gibi temalar üzerinden tartışmaya açılacaktır.

Bu çalışma, bir yandan klasik tefsir geleneğinde tarihî olayların nasıl hukukî bir perspektifle ele alındığını gösterirken, diğer yandan Kurtubî'nin Endülüs coğrafyasındaki entelektüel ve siyasî ortamın tefsirine nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bedir Savaşı özelinde yapılacak bu değerlendirme, Kur'ân'ın tarihî olaylarla etkileşimini anlamak ve müfessirlerin bağlamsal okumalarının dinamiklerini keşfetmek açısından önemli bir katkı sunacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kurtubî'nin Hayatı

Endülüslü âlim Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* adlı eserinde kendisini “eş-Şeyh el-İmâm el-Müfessir el-Muhakkık Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Ensârî el-Hazrecî el-Endelüsî el-Kurtubî” şeklinde tanıtmaktadır. Bu isimlendirmeden hareketle, müellifin asıl adının Muhammed, künyesinin Ebû Abdillâh, lakaplarının ise eş-Şeyh, el-İmâm, el-Müfessir, el-Muhakkık ve Şemsüddîn olduğu anlaşılmaktadır. Soy şeceresi ise babası Ahmed, dedesi Ebû Bekr ve büyük dedesi Ferh şeklinde sıralanmaktadır. Nisbeleri arasında Medine'nin Hazrec kabilesine mensubiyetini gösteren el-Hazrecî, ensar kökenine işaret eden el-Ensârî, doğum yeri olan Kurtuba'ya atfen el-Kurtubî ve coğrafi aidiyetini belirten el-Endelüsî yer alır. Ayrıca el-Mâlikî nisbesi, Mâlikî mezhebine bağlılığını vurgulamaktadır. Kurtubî'nin biyografik detaylarına ilişkin klasik tabakat kaynakları, onun Endülüs'ün merkezi Kurtuba'da doğduğunu belirtmekle birlikte, doğum tarihi, aile yapısı, sosyoekonomik durumu ve erken dönem hayatı hakkında yeterli bilgi sunmamaktadır. Bu eksiklik, modern araştırmacılar tarafından tarihî veriler ve müfessirin eserlerindeki dolaylı anlatımlar üzerinden telafi edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, doğum tarihine dair Kasbî, Kurtubî'nin Muvahhidler Dönemi'nde (542/1146-663/1248) veya Hicrî 580-595 (1184-1199) yılları arasında dünyaya gelmiş olabileceğini öne sürerken; Bel'am, Alâeddin Al Rızâ, Heytî ve Selmân gibi diğer araştırmacılar, bu tarihi VII/XIII. yüzyıl başlarına kadar genişletmektedir.³

³ Bayram, Abdullah. Kurtubî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Tefsirdeki Yeri: Müfessirin Biyografisine Dair Bazı Çalışmaların Eleştirisi Perspektifinden. *Bahketir İlahiyat Dergisi*, 2019, 5.1: 90-126. Ayrıca Kurtubî'nin hayatı için bk. Tayyar Altinkulaç, “Kurtubî, Muhammed b. Ahmed” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 26/455-457. Mahmûd Zelat el-Kasabî, *el-Kurtubî ve Mnehecuhû fi't-Tefsîr*, (Kahire: 1399/1979), 8.

Ekrem Gülşen ise, Kurtubî'nin 627/1230'da babasının vefat ettiğinde henüz yirmili yaşlarda ve eğitimini tamamlamamış olduğuna dair eserinde verdiği bilgilerden hareketle, doğumunu 600-610/1203-1213 yılları arasına tarihlendirmektedir. Kurtubî'nin ailesi ve sosyal çevresi hakkındaki sınırlı veriler, onun çiftçilikle uğraşan orta gelirli bir aileden geldiğini göstermektedir.⁴ Babasının, 3 Ramazan 627/16 Temmuz 1230'da Hristiyan İspanyolların Kurtuba'ya düzenlediği bir baskında tarlasında çalışırken öldürülmesi, ailenin geçim kaynaklarına dair ipuçları sunar. Kurtubî'nin gençlik yıllarında, Yahudi Mezarlığı bölgesinden çömlek imalatında kullanılan toprak taşımacılığı yaparak aile ekonomisine katkı sağladığı da *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ* adlı eserindeki anlatımlardan anlaşılmaktadır. İlmî kimliğinin şekillenmesinde, babasının ölümünün hukukî statüsüne dair yaşadığı içtihadî tartışmalar önemli bir rol oynamıştır. Kurtubî, babasının “şehit” olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda dönemin önemli âlimlerinden Ebû Hucce Ahmed, Rebî' b. Abdurrahman ve Kâdû'l-cemâ'a Ali b. Kutrâl gibi isimlerle istişarelerde bulunmuş ve bu süreçte Mâlikî fıkına dair derin bilgiler edinmiştir. Hocalarının farklı kanaatlerine rağmen, babasının cenazesini yıkayıp namazını kılarak defnetmiş; ancak daha sonra Ebû'l-Hasen el-Lahmî'nin *et-Tebsıra* gibi eserlerinde yer alan içtihatlarla karşılaştığında bu kararından ötürü pişmanlık duyduğunu açıkça dile getirmiştir.⁵ Kurtubî'nin eğitim hayatına dair izler, *el-Câmi'* adlı eserindeki çeşitli atıflarda da görülmektedir. Nitekim, 628/1231 yılında Ebû Âmir Yahya b. Âmir'den hadis ve kıraat dersleri aldığını belirtmesi, onun ilim yolculuğunun erken dönemlerine ışık tutar. Ayrıca, oğulları Abdullah ve Şehâbeddin Ahmed'in varlığı, aile içerisinde ilmî bir geleneğin sürdüğünü göstermektedir. Tüm bu bilgiler, Kurtubî'nin biyografisinin, Endülüs'ün siyasî istikrarsızlıklarla ve Hristiyan Reconquista⁶ hareketiyle şekillenen tarihsel atmosferi içerisinde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yaşadığı dönemin sosyal ve ekonomik zorlukları, onun hem pratik hayatta mücadeleci bir kimlik geliştirmesine hem de eserlerinde hukukî ve ahlakî meselelere derinlemesine eğilmesine zemin hazırlamıştır.⁷ Bu bağlamda, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*'daki yorumlar, yalnızca teorik bir tefsir çalışması değil, aynı zamanda müfessirin yaşam deneyimlerinden beslenen bir hukuk felsefesinin tezahürüdür.

⁴ Gülşen, Ekrem. “*Kurtubî Tefsirin'de Esbâb-ı Nüzûl*”. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2002.

⁵ Bayram, Abdullah. *Kurtubî ve fikhî tefsiri*. Doktora tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, 2008.

⁶ Reconquista, 8. yüzyıl başlarında Müslümanların İber Yarımadası'nı fethetmesiyle başlayan ve yaklaşık 700 yıl süren, Hristiyan krallıkların bu toprakları geri alma mücadelesidir; 718'de Covadonga Savaşı'yla başlayan süreç, 1492'de Granada'nın düşmesiyle sona ermiş ve böylece Müslümanların bölgedeki siyasî varlığı tamamen ortadan kalkmıştır. Sonuç olarak İspanya ve Portekiz'de Katolik egemenliği kesinleşmiş, Museviler ve Müslümanlar ya zorla Hristiyanlaştırılmış ya da sürgün edilmiştir; bu gelişmeler İspanyol Engizisyonu'nun başlamasına ve İspanya'nın siyasî birlik kurarak Amerika'nın keşfi gibi deniz aşırı faaliyetlere yönelmesine zemin hazırlamıştır. Bk. Bk. *Britannica*, “Reconquista” (Erişim 20 Nisan 2025).

⁷ Bayram, Abdullah. Kurtubî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Tefsirdeki Yeri: Müfessirin Biyografisine Dair Bazı Çalışmaların Eleştirisi Perspektifinden, 90-126.

1.2. el-Câmi‘li-ahkâmi‘l-Kur‘ân ve Bedir Savaşı

Endülüs‘lü müfessir Kurtubî‘nin en önemli eseri olan *el-Câmi‘li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*⁸, yalnızca klasik tefsir geleneği içerisinde değil, aynı zamanda fıkıh ağırlıklı yorumlarıyla öne çıkan özgün bir çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu eser, Kur‘ân‘daki hüküm ayetlerini merkeze alarak, nüzul sebeplerinden dilsel çözümlemelere, fikhî hükümlerin temellendirilmesinden tarihî arka plana kadar geniş bir perspektifte tefsir sunmaktadır. Nitekim Kurtubî‘nin eserinde Bedir Savaşı, tarihî bir vakıa olmanın ötesinde, iman, adalet, şura, ganimet paylaşımı, savaş hukuku ve ilahî yardım gibi pek çok kavramın iç içe geçtiği bütüncül bir perspektifle ele alınmaktadır. Onun bu yaklaşımı, sadece olayın tarihî boyutunu değil, aynı zamanda Kur‘ân‘ın bu tür olaylara nasıl yön verdiğini ve Müslümanların bireysel ve toplumsal yaşamlarına nasıl şekil kazandırdığını göstermesi bakımından da oldukça kıymetlidir. Kurtubî‘nin, Kur‘ân‘ı anlamada tarihsel ve sosyal bağlamı dikkate alan yaklaşımı, özellikle siyerî ve askerî olaylarla ilgili ayetlerde belirginleşmektedir. Bu çerçevede Bedir Savaşı‘nın Kur‘ân‘da konu edilişi ve Kurtubî‘nin buna yönelik yorumları dikkat çekicidir.

Bedir Savaşı, İslam tarihinde Müslümanlar ile müşrikler arasında gerçekleşen ilk büyük savaş olup, hicretin ikinci yılına (624 milâdî) tekabül eder.⁹ Kur‘ân-ı Kerîm‘de özellikle Enfâl Sûresi‘nde bu savaşa dair ayrıntılı bilgiler yer almakta ve savaşın öncesi, seyri ve sonrası birçok yönüyle ele alınmaktadır. Kurtubî, Enfâl Sûresi‘nin başta gelen ayetleri başta olmak üzere ilgili pasajları tefsir ederken, Bedir Savaşı‘nın hem tarihî bağlamını hem de ahlâkî ve hukûkî sonuçlarını irdelemektedir.¹⁰

Kurtubî, Bedir Savaşı‘nı yalnızca bir askerî başarı olarak değil, aynı zamanda iman ve sabrın neticesinde gelen ilahî bir yardımın tezahürü olarak değerlendirmektedir. Enfâl Sûresi‘nin 9–12. ayetlerinde yer alan meleklerin müdahalesiyle ilgili olarak, bu olayın mecazî mi yoksa hakikî mi olduğu yönündeki kelâmî tartışmalara eserinde yer vermektedir. Ona göre Allâh‘ın birbiri ardınca melek göndermesi,¹¹ mecazdan uzak, gerçek bir hadisedir ve Allah‘ın müminlere olan desteğini açık biçimde ortaya koyan somut bir örnektir. Kurtubî‘ye göre “*Hani sen mü‘minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun.*”¹² âyeti bu duruma işaret etmektedir.

⁸ Muhammed Coşkun, “*el-Câmi‘li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 7/100-101.

⁹ Demirel, Cumhur, Kur‘ân‘ın Bazı Sahâbîlerin Dalâlette Olan Yakınlarıyla Mücadeleleri Üzerinden Verdiği Mesajlar. *Tokat İlmiyat Dergisi*, 2021, 9.2: 537-554.

¹⁰ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed *el-Kurtubî, el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki (Beyrut: Dâru‘r-Risaleti‘l-Alemye, 2021), 2/316.

¹¹ Kurtubî, *el-Câmi‘*, 9/467.

¹² *Kur‘ân Yolu Meali*, çev. Hayreddin Karaman vd.. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), Âl-i İmrân 3/124.

Bu yaklaşımını destekleyen rivayetlerden biri ise, Hz. Peygamber'in, Hz. Abbâs'ı esir alan kişiye yönelik "Andolsun ona karşı sana bir melek yardımcı olmuştur." buyurmasıdır.¹³ Ayrıca yardıma gelen bu melekler ordunun çeşitli kanatlarında yer almışlardır.¹⁴ Buna paralel olarak Kurtubî, ilahî yardımın sebeplerle irtibatlı olduğunu, ancak bu yardımın hak edenlere yöneldiğini vurgulayarak kader, tevekkül ve mücadele arasındaki dengenin altını çizer.¹⁵ Ayrıca, Bedir Savaşı'nın Müslüman topluluk üzerindeki etkilerini de yorumlayan Kurtubî, bu savaşın Medine İslam toplumunun meşruiyetini pekiştirdiğini, aynı zamanda müşriklerle olan mücadelenin artık açık bir cephe savaşı hâline geldiğini ifade etmektedir. Müfessirin yorumlarında dikkat çeken bir diğer husus ise Bedir esirleriyle ilgili ayetlerin tefsiridir. Enfâl Sûresi 67-68. ayetleri çerçevesinde, Hz. Peygamber'in savaş esirleriyle ilgili aldığı karara dair Kur'ânî uyarıyı açıklayan Kurtubî, savaş esirlerine nasıl muamele edilmesi gerektiğine dair fikhî sonuçlar çıkarmakta ve bu kararın bağlamını Resûlullah'ın şefkatli mizacı ve siyasi ihtiyatıyla ilişkilendirmektedir.¹⁶

1.2.1. Esirlere Dair Uygulamalar

Bedir Savaşı (624 M./2 H.), İslâm ordusunun Mekkeli müşrikler karşısındaki ilk askerî zaferi olmasının yanı sıra, esir alma pratiği ve bu pratiğe dair ilahî eleştiriler bağlamında teolojik ve hukukî tartışmalara yol açan kritik bir dönüm noktasıdır. Savaş sonrasında müşriklerin önde gelen isimlerinin bir kısmı öldürülürken, bir kısmı da fidye karşılığında serbest bırakılmak üzere esir alınmıştır. Çünkü onlardan fidye almak veya onları öldürmek hususunda Hz. Peygamber sahabeleri muhayyer bırakmıştır. Kurtubî'nin Tirmizî'den aktardığı bilgiye göre Hz. Cebrail, Hz. Peygamber'e hitaben: "Sen ashabını esirler hususunda muhayyer bırak." ¹⁷ buyurmuştur.¹⁸ Kurtubî, bu esirlerin bazısından fidye alınmak suretiyle serbest bırakılırken bazıları ise karşılıksız serbest bırakılmasını örneklendirmiştir.¹⁹ Ancak bu uygulama, Kur'ân-ı Kerîm'in Enfâl Sûresi 67. âyetinde, "*Yeryüzünde düşmanı tamamen sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor*" şeklinde ifade edilen ilahî bir uyarı ile karşılık bulmuştur.²⁰

¹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/82. Konu hakkında bilgi için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995), 3/406 (No. 3310). Taberî, *Tarih*, 2/463.

¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/42. Konu hakkında bilgi için ayrıca bk. Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abduurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Hasâ'isü'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), 1/336.

¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/299.

¹⁶ Bedir Savaşı'ndan sonra meydana gelen Mekke'nin Fethi'nde Hz. Peygamber, Mekke'yi kılıç zoruyla almasına rağmen Mekke'li müşriklerden kimseyi esir almamıştır. Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/7.

¹⁷ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, 1996), "Tefsîru'l-Kur'ân", 18 (No.1657).

¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/337.

¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/247.

²⁰ el-Enfâl, 8/67.

Kurtubî'ye göre bu âyet, Müslümanların dünyevî kazançlara odaklanarak savaşın stratejik hedeflerini gözden kaçırmalarını eleştirmektedir.²¹ Bu yorum, savaşın sadece maddî kazançlar peşinde koşulmadan, İslâm'ın ruhuna uygun olarak ahlaki ve manevi hedeflerle yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre, düşmanın tamamen etkisiz hale getirilmeden esir alınması, İslâm'ın henüz kökleşmediği bir dönemde güvenlik zaafiyetine yol açabilecek riskli bir davranıştır. Bu bağlamda, ilahî uyarının temel nedeni, Müslümanların savaşın ciddiyetini hafife alarak ganimet ve fidye hırsına kapılmalarıdır. Kurtubî, bu eleştirinin doğrudan Hz. Peygamber'e değil, esir alma kararında etkin rol oynayan sahabelere yönelik olduğunu vurgular.²² Zira Hz. Peygamber'in savaş sırasında esir almayı emretmediği, ancak sahabelerin bu yöndeki taleplerine karşı çıkmadığı belirtilir.²³

Sahabe Arasındaki İhtilaf ve Karar Süreci Esirlerin akıbeti konusunda sahabeler arasında belirgin bir görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır: Hz. Ebû Bekir, fidye alınmasını savunarak, bu yöntemin hem ekonomik destek sağlayacağını hem de müşriklerin İslâm'a ısındırılmasına vesile olabileceğini öne sürmüştür.²⁴ Hz. Ömer ise Hz. Ebû Bekir'in görüşüne katılmadığını belirterek düşman liderlerinin öldürülmesi gerektiğini, zira bunların İslâm toplumu için kalıcı bir tehdit oluşturduğunu dile getirmiştir.²⁵ Abdullah b. Revâha ise esirlerin toplu şekilde yakılmasını önermiş, ancak bu fikir kabul görmemiştir.²⁶ Hz. Peygamber, istişare geleneği gereği sahabelerin görüşlerini dinlemiş ve Hz. Ebû Bekir'in teklifini uygulamaya karar vermiştir. Ancak bu kararın ardından inen âyet, Müslümanların dünyevî çıkarları öncelemesini sert bir dille eleştirmiştir. Söz konusu âyet şu şekildedir: *“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor.”*²⁷ Kurtubî, bu eleştirinin Hz. Ebû Bekir'in görüşünün reddi anlamına gelmediğini, ancak savaşın henüz kritik bir aşamada olduğu bir dönemde esir almanın stratejik bir hata olduğunu belirtir. İlahî İkazın Yansımaları ve Tefsir Geleneğindeki Tartışmalar Kurtubî, esirlerin öldürülmesiyle fidye alınması arasındaki hukukî tercihi, dönemin siyasî ve askerî şartlarına bağlı olarak değerlendirir.²⁸ Ona göre, düşmanın tamamen mağlup edilmediği bir ortamda esir almak, İslâm toplumunun güvenliğini riske atabilirdi. Bu nedenle, Enfâl Sûresi'nin 67. âyetinin vurguladığı “tam hâkimiyet” şartı, savaş hukukunun temel prensiplerinden biri olarak okunmalıdır.

²¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/76.

²² Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/76.

²³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/71-72.

²⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/72. Konu hakkında bilgi için ayrıca bk. Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi' u's-sahîh*, nşr. Komisyon (Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1435/ 2014), “Cihâd”, 58.

²⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/72. Konu hakkında bilgi için ayrıca bk. Müslim, “Cihâd”, 58.

²⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/72. Konu hakkında bilgi için ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/561 (No. 3632).

²⁷ el-Enfâl 8/67.

²⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/402.

Diğer taraftan, Katâde gibi bazı müfessirler, Hz. Peygamber'in fidye alma kararını "vahiî dışı bir içtihat" olarak yorumlamış ve bunun iki istisnâî durumdan biri olduğunu belirtmiştir (diğeri, münafıklara savaştan geri kalma izni verilmesidir). Kurtubî ise bu yaklaşımı eleştirerek, Hz. Peygamber'in vahiî ışığında hareket ettiğini ve kararının bağlamsal bir gereklilik olduğunu savunur.²⁹

Kurtubî, eserinde Bedir Savaşı sonrası yaşanan esirlik sürecini hem tarihi hem de fikhî yönleriyle değerlendirmiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in amcası olan Hz. Abbâs'ın esaret altındaki konumu, İslam'a giriş süreci ve Resûlullah ile arasında geçen diyalog, müfessir tarafından ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır. Bazı rivayetlerde Hz. Abbâs'ın Hayber'in fethinde Müslüman olduğu belirtilirken,³⁰ kimi kaynaklar onun Bedir günü esir düştüğü sırada İslam'ı kabul ettiğini ifade etmektedir. Kurtubî, bu ikinci görüşü benimseyerek, Hz. Abbâs'ın Bedir günü yaşadığı özel bir olay üzerinden iman ettiğini nakletmektedir. Rivayete göre, Hz. Abbâs diğer esirlerden daha yüksek bir fidye ile yükümlü kılındığında bu duruma itiraz etmiş; Hz. Peygamber'e, kendisini maddî açıdan zora soktuğunu ifade ederek serzenişte bulunmuştur. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), sefere çıkmadan önce eşi Ümmü'l-Fazl'a teslim ettiği ve kimsenin bilmediği altınlara atıfta bulunmuş; Hz. Abbâs bu bilginin sadece kendisi ile eşi arasında kaldığını teyit ederek, bu olayın ardından iman ettiğini beyan etmiştir.³¹ Bu rivayet, Hz. Peygamber'in gayb bilgisine vakıf oluşunu ve Hz. Abbâs'ın bu mucize karşısında kalben teslimiyetini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Hz. Abbâs'ın bu özel bilginin Hz. Peygamber tarafından nasıl bilindiğini sorması üzerine, Resûlullah'ın "Bunu bana Allah haber verdi" şeklindeki cevabı, Hz. Abbâs'ta büyük bir etki uyandırmış ve bu olay üzerine iman ettiğini beyan etmiştir.³² Hz. Abbâs'ın şu sözleri bu dönüşümün ifadesidir: "Şehadet ederim ki, sen doğru söylüyorsun. Ben ancak bugün senin Allah'ın Resûlü olduğunu öğrendim. Ve bildim ki, bu gibi şeyleri ancak gizlilikleri bilen kimse sana bildirebilir." Kurtubî, Enfâl Sûresi'nin 71. ayetini tefsir ederken, bazı esirlerin iman beyanlarının samimi olmadığına dikkat çekerek bu tür durumların ihtiyatla değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.³³ "Eğer sana ihanet etmek isterlerse, şunu bil ki daha önce Allah'a da ihanet etmişlerdi. Bu yüzden Allah onlara karşı sana imkân vermiştir"³⁴ ayetinin, özellikle Bedir esirlerinden bazıları hakkında ilahî bir uyarı niteliği taşıdığını belirtir.

²⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/227. Konu hakkında bilgi için bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki (Kâhire: Dâru Hicr, 1422-2001) 11/479.

³⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/77. Ayrıca bk. İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashab*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Merkezu Hecr li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1440-2019), 5/439.

³¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/80-81. Ayrıca bk. Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, thk. Abdülmü'ti Kal'aci (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye- Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1408/1988), 3/142.

³² Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/80-81. Konu hakkında bk. Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkâ vd. (Kâhire: Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve Evlâduhu 1375/1955), 1/628.

³³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/77. Ayrıca bk. Ebû Bekir Muhammed b. Abdullâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424-2003) 2/433.

³⁴ el-Enfâl, 8/71.

Kurtubî'ye göre bu ifade, Hz. Abbâs gibi şahsiyetlerin İslam'a giriş beyanlarının arka planının sorgulanmasına kapı aralamaktadır. Ona göre, eğer bu kişiler gerçekten iman etmiş olsalardı Medine'de kalmaları beklenirdi; ancak fidye karşılığında Mekke'ye dönmeleri, bu beyanların sahiciliği konusunda şüphe uyandırmaktadır.³⁵ Öte yandan, Hz. Abbâs'ın Bedir'den önce Müslüman olduğunu savunan bazı rivayetlerde, onun Hz. Peygamber'e müşrik ordusunun durumu hakkında bilgi verdiği ve hicret arzusunu ilettiği de ifade edilmektedir.³⁶ Bu rivayetler arasındaki farklılık, Kurtubî'nin ayete dayalı temkinli yorumunu daha anlaşılır kılmaktadır. Resûlullah'ın bu teklife cevaben "Mekke'de kalmaya devam et; senin orada kalman bizim için daha faydalıdır" dediği belirtilir.³⁷ Bu rivayetler, Hz. Abbâs'ın görünürde müşrik safında yer almasına rağmen İslam lehine faaliyet yürüttüğünü ileri sürmektedir. Bedir esirleri arasında yer alan ve siyer literatüründe önemli bir figür olan Ebu'l-Âs hakkında da Kurtubî dikkat çekici bilgiler sunmaktadır. Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb ile evli olan Ebu'l-Âs, savaşta müşrikler safında yer almış ve esir düşmüştür. Kurtubî, bu olayı Ebû Dâvûd'dan naklen aktarırken, Zeyneb'in kocasını kurtarmak amacıyla gönderdiği fidye malları arasında Hz. Hafice'nin düğün hediyesi olarak verdiği bir gerdanlığın bulunmasının Hz. Peygamber'i duygulandırdığını belirtir. Bu durum karşısında Resûlullah, ashâba danışmış ve onların muvafakatiyle Ebu'l-Âs'ı serbest bırakmış, Zeyneb'in gönderdiği eşyaları da iade etmiştir.³⁸ Bu örnek, Hz. Peygamber'in ailevi bağlardan dolayı özel muamele yaptığı şeklinde yorumlansa da Kurtubî, benzeri örneklerin varlığına atıfla bu tutumun şahsî değil, ilkesel olduğunu belirtmektedir. Nitekim Resûlullah'ın, müşrik liderlerinden Mut'im b. Adî hakkında söylediği "Eğer hayatta olsaydı ve bu pisler (esirler) hakkında benimle konuşsaydı, onları ona bağışlardım" sözü, onun bağışlayıcılıkta kişisel yakınlık ya da düşmanlık gözetmediğini ortaya koymaktadır.³⁹

1.2.2. Ganimetlere Dair Uygulamalar

Özellikle Enfâl Sûresi 1. ayette geçen "*Sana ganimetler hakkında soruyorlar...*"⁴⁰ ifadesi üzerine Kurtubî, ganimetin İslam hukukundaki yeri, Bedir Ganimeti'nin taksimi ve bu bağlamda sahâbîler arasında yaşanan görüş ayrılıklarını detaylandırır. Bu ayetin nüzul sebebine dair aktardığı rivayetlerle birlikte, savaş sonrası ganimet paylaşımına dair Hz. Peygamber'in uygulamasını fikhî bir disiplin çerçevesinde analiz eder. Ganimetin beşte birinin Beytülmal'e, kalanın ise savaşa katılanlara dağıtılmasının ilkesel boyutunu açıklarken, savaş sonrası oluşan toplumsal dinamiklere de dikkat çeker.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/77.

³⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/77. Konu hakkında bilgi için bk. İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 5/440

³⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/77. Konu hakkında bilgi için bk. İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 5/440.

³⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/83. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, nşr. Şuayb el-Arnâvût (Dârü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 1430/2009), "Cihâd", 129 (No. 2692).

³⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/83. Ayrıca bk. Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkâ vd. (Kâhire: Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve Evlâduhu 1375/1955), 1/653. Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Ğarb el-İslâmî, 1424-2003), 1/39.

⁴⁰ el-Enfâl 8/1.

Kurtubî'ye göre Bedir Savaşı (624 M./2 H.), Müslümanların zaferiyle sonuçlanmasına rağmen, savaş sonrasında ganimetlerin paylaşımı konusunda sahabeler arasında ciddi ihtilaflar yaşanmıştır. Bu tartışmalar, savaşın henüz sona ermediği bir anda, Müslümanların üç gruba ayrılarak ganimet üzerinde hak iddia etmeleriyle başlamıştır. Düşmanı takip edip ganimet toplayanlar, Hz. Peygamber'i korumak için yerinde kalanlar ve karargâh etrafında mal toplayanlar⁴¹ şeklinde sıralanabilecek bu topluluklardan her biri, ganimet üzerindeki haklarını farklı gerekçelerle savunmuştur. bu durum, Kur'ân-ı Kerîm'in Enfâl Sûresi'nin ilk âyetlerinin nüzulüne zemin hazırlamıştır. Müslümanlar arasındaki ihtilaf, Enfâl Sûresi 1. Âyetle şu şekilde çözüme kavuşturulmuştur: “*Ganimetler Allah’a ve Resûlü’ne aittir.*”⁴² Bu âyet, ganimetin keyfî bir şekilde ele geçirilmesini reddederek, dağıtımın ilahî ve nebevî otoriteye bırakılmasını emretmiştir.⁴³ Hz. Peygamber, toplanan ganimetleri eşitlik prensibiyle paylaşmış,⁴⁴ ancak daha sonra inen Enfâl 41. âyet, ganimetin beşte birinin (humus) Allah, Resûl, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolculara ayrılmasını hükme bağlamıştır. Geri kalan dörtte beşlik kısım ise savaşa katılanlar arasında eşit olarak dağıtılmıştır. Kurtubî'nin aktardığına göre bu konuda Hz. Peygamber “Allâh'ın size fey (ganimet) olarak verdiğinden benim hakkım ancak beşte birdir. Beşte bir ise size geri döndürülür.” buyurmuştur.⁴⁵ Kurtubî, bu düzenlemeyi, İslâm öncesi ümmetlerde ganimetin tamamen haram kılınmasına karşılık, bu ümmete bir lütuf olarak yorumlamıştır.⁴⁶ Kurtubî, Hz. Peygamber'in ganimet dağıtımında adalet ve şeffaflık ilkesini öne çıkardığını vurgular. Savaşa katılan tüm mücahitlere eşit pay verilmesi, toplumsal dayanışmayı pekiştiren bir uygulamadır. Hz. Peygamber'in çeşitli maksatlarla görevlendirdiği bazı sahabeler Bedir Savaşı'na iştirak edememişlerdir. Hz. Peygamber ise onları da ganimet için hak sahibi görmüş ve kendilerine ganimetten pay vermiştir. Nitekim Kurtubî'nin Buhârî'den naklettiği bilgiye göre Hz. Peygamber, savaşa katılamayan Hz. Osmân'a hitaben “Senin için Bedir'de hazır bulunan bir kimsenin hem eciri, hem de ganimetten payı vardır.” buyurmuştur.⁴⁷

⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi*’, 9/441. Konu hakkında bilgi için ayrıca bk. İbn Abdülber en-Nemerî, *ed-Dürer fi’htisari’l-megazi ve’s-siyer*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dâru’l-Ma’ârif, 1403-1983), 107-108.

⁴² el-Enfâl 8/1.

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi*’, 10/323.

⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi*’, 9/442. Konu hakkında bilgi için ayrıca bk. İbn-i Hişâm, *es-Sîre*, 1/642; İbn Abdülber, *ed-Dürer*, 108.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi*’, 9/444. Konu hakkında bilgi için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/275 (No. 6729); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 128 (No. 2694).

⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi*’, 9/443.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi*’, 10/34. Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, nşr. Şuayb Arnavut vd. (Beyrut: Dâru’r-Risaleti’l-Alemiyye, 1443/2022), 19 (No. 4066). Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/343 (No. 6011).

Ayrıca, Hz. Peygamber'in "safî" hakkı (ganimetten öncelikli seçim hakkı) kullanarak⁴⁸ sembolik eşyalar (örneğin Zülfikâr kılıcı) alması,⁴⁹ bu hakkın stratejik ve sembolik önemini gösterir. Ancak Kurtubî, Hz. Peygamber'in çoğu zaman bu hakkını Müslümanlara bağışladığını veya toplum yararına kullandığını belirtir.⁵⁰

Ganimet tartışmaları, Müslümanların savaş sonrası süreçte disiplin ve itaat eksikliğini ortaya çıkarmıştır. Genç ve yaşlı sahabeler arasında ortaya çıkan gerilimler ("Biz savaşırken siz geride kaldınız" iddiaları), Kur'ân-ı Kerîm'in "*aranızı düzeltin*"⁵¹ emriyle yatıştırılmıştır. Kurtubî, bu âyetin Müslümanlara kolektif sorumluluk ve birlik bilinci aşıladığını; ganimet hırsının toplumsal parçalanmaya yol açabileceğine dair ilahî bir ikaz olduğunu vurgular. Ayrıca, Enfâl 46. âyetle ("*Birbirinizle çekişmeyin, yoksa zaafiyete düşersiniz*") savaş sonrası süreçte dayanışmanın öneminin pekiştirildiği ifade edilmektedir.⁵² Bu âyet, Müslümanların savaş sonrası birlik ve beraberlik içinde hareket etmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bedir'de yaşanan ganimet krizi, İslam savaş hukukunun temel prensiplerinin (adalet, eşitlik, ilahî iradeye teslimiyet) şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bedir'in hemen sonrasındaki bu olay, İslam toplumunun savaş sonrası adaletin sağlanması ve toplumsal düzenin korunmasına yönelik tavizsiz yaklaşımının belirleyici bir örneği olmuştur. Kurtubî'nin yorumları, ganimetin sadece maddî bir kazanç değil, aynı zamanda toplumsal ve ahlakî sorumluluk gerektiren bir emanet olduğunu ortaya koyar. Bu olay, Müslümanların ilahî emirlere bağlılıkla dünyevî çıkarlar arasında denge kurması gerektiğini gösteren tarihî bir örnektir.

SONUÇ

Kurtubî'nin *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* adlı tefsirinde Bedir Savaşı ile ilgili rivayetlere yer veriş biçimi, sadece tefsir ilminde değil, aynı zamanda siyer ve İslam hukukunun anlaşılmasında da önemli bir perspektif sunmaktadır. Onun, Bedir Savaşı'na ilişkin ayetleri açıklarken kullandığı yöntem, ayetlerin tarihsel bağlamı ile birebir örtüşen rivayetleri derinlemesine ele alması ve bu rivayetleri çeşitli bakış açılarıyla değerlendirmesi açısından dikkat çekicidir. Kurtubî'nin rivayetleri sadece nakletmekle yetinmeyip, bu rivayetlerin anlam dünyasına nüfuz etmesi, onu klasik tefsir geleneği içerisinde ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır. Özellikle Bedir esirleri hakkında verdiği bilgilerde, esirlerin statüsü, fidye miktarları, Hz. Peygamber'in tutumu, sahabenin görüşlerinin alınması ve gelen vahiylerin etkisi gibi pek çok hususa yer vererek, olayın yalnızca dış görünüşünü değil, içsel ve hukuki boyutlarını da göz önünde bulundurmıştır.

⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/23.

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/24-25. Konu hakkında bilgi için bk. Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm el-Münzir en-Nisâbü'rî, *el-Evsat fi's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, thk. Ebû Hammâd Sağır Ahmed b. Muhammed Hanîf (Riyad: Dâru Taybe, 1405-1985), 11/90.

⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/391. Konu hakkında bilgi için bk. İsmâîl b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419-1998), 2/138.

⁵¹ el-Enfâl 8/1.

⁵² *Kur'ân-ı Kerîm*, Enfâl, 8/46.

Hız. Abbâs'ın esareti, onun Müslüman olup olmadığına dair tartışmalar, fidye konusunda yaşanan diyaloglar ve nihayetinde bu olaylara paralel olarak inen ayetler, Kurtubî'nin tefsirinde çok yönlü biçimde ele alınmış ve okuyucuya yalnızca bir olayın aktarımı değil, bu olayın fıkhi ve ahlaki boyutlarıyla da derinlemesine bir analiz sunulmuştur.

Kurtubî'nin aktardığı bilgiler, Bedir Savaşı'nın yalnızca bir askeri zafer değil, aynı zamanda İslam'ın adalet, merhamet ve hukuk ilkelerinin uygulama sahası olduğunu göstermektedir. Özellikle esirlerle ilgili olarak uygulanan farklı yöntemler –fidye ile salıverme, karşılıksız serbest bırakma ve bazı durumlarda ölüm cezası– İslam savaş hukukunun sabit bir kurallar manzumesinden ziyade, bağlama ve ilahi yönlendirmeye göre şekillenen dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Hız. Peygamber'in, fidye konusunda sahabenin görüşüne başvurması ve daha sonra gelen ayet ile bu görüşün desteklenmesi, İslam toplumunun ortak akla ve istişareye verdiği önemin bir göstergesidir. Ayrıca Hız. Peygamber'in Ebu'l-Âs ve Mut'im b. Adî örneklerinde olduğu gibi kişisel ilişkilerde adaleti elden bırakmayışı ve hiçbir akrabalık bağının ilahi adaletin önüne geçmesine müsaade etmeyişi, Kurtubî'nin tefsirinde dikkatle işlenmiştir.

Kurtubî, yalnızca rivayet aktarmakla kalmayıp, bu rivayetler üzerinden bir değerler manzumesi ve İslam hukukunun ilkelerine dair yorumlar da geliştirmiştir. Nitekim Kurtubî'nin Bedir Savaşı'na dair tefsiri, İslam'ın savaşla ilgili meselelerde nasıl bir hukukî düzenleme ortaya koyduğunu anlamada temel bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Kurtubî, hem bir müfessir hem de bir tarihçi ve hukukçu bakış açısıyla olaylara yaklaşmış; rivayetler ile ayetlerin anlam dünyası arasında bağ kurarak okuyucusuna çok katmanlı bir okuma imkânı sunmuştur. Onun Bedir Savaşı ile ilgili değerlendirmeleri, klasik tefsir anlayışı içinde rivayetlerin işlenişine dair metodolojik bir örnek olmasının yanı sıra, İslam toplumunun temel değerlerinin ve ilkelerinin tarihsel olaylar üzerinden nasıl somutlaştığını göstermesi açısından da kıymetlidir.

KAYNAKÇA

- Ahmet b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1. Basım, 1416/1995.
- Altinkulaç, Tayyar. “Kurtubî, Muhammed b. Ahmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/455-457. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bayram, A. (2008). *Kurtubî ve fikhî tefsiri*, Doktora tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi. 2008.
- Bayram, A. (2019). Kurtubî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Tefsirdeki Yeri: Müfessirin Biyografisine Dair Bazı Çalışmaların Eleştirisi Perspektifinden. *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 2019, 5.1: 90-126.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. thk. Abdülmü'ti Kal'aci. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye- Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1. Basım, 1408/1988.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. nşr. Şuayb Arnavut vd.. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’r-Risaleti’l-Alemiyye, 4. Basım, 1443/2022.
- Britannica. “Reconquista”. Erişim: (20.04.2025). <https://www.britannica.com/event/Reconquista>
- Coşkun, Muhammed. “*el-Câmi‘li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Demirel, C. (2021). Kur‘ân’ın Bazı Sahâbîlerin Dalâlette Olan Yakınlarıyla Mücadeleleri Üzerinden Verdiği Mesajlar. *Tokat İlmîyat Dergisi*, 2021, 9.2: 537-554.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnâvût. 7 Cilt. Dâru’r-Risaleti’l-Alemiyye, 1. Basım, 1430/2009.
- Gülşen, E. (2002). “*Kurtubî Tefsirin‘de Esbâb-ı Nüzûl*”. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2002.
- İbn Abdülber, en-Nemerî. *ed-Dürrer fi‘htisari‘l-megazi ve’s-siyer*. thk. Şevki Dayf. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 2. Basım, 1402-1983.
- İbn Abdülber, en-Nemerî. *el-İstî‘âb fi‘ma‘rifeti‘l-ashab*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki. Kahire: Merkezu Hecr li‘l-Buhus ve’d-Dirasati‘l-Arabiyye ve‘l-İslamiyye, 1. Basım, 1440-2019.
- İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü‘n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkâ vd.. 2 Cilt. Kâhire: Şirketu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve Evlâduhu, 2. Basım, 1375/1955.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer b. Kesîr. *Tefsîrû‘l-Kur‘âni‘l-‘azîm*. nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin. 8 Cilt. Beyrut: Dâru‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, 1. Basım, 1419-1998.
- İbnü‘l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullâh. *Ahkâmü‘l-Kur‘ân*. nşr. Muhammed Abdülkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Dâru‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, 1. Basım, 1424-2003.
- İbnü‘l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm el-Münzir en-Nisâbüri. *el-Evsat fi‘ş-sünen ve‘l-icmâ‘ ve‘l-ihtilâf*. thk. Ebû Hammâd Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanîf. Riyad: Dâru Taybe, 1. Basım, 1405-1985.
- Kasabî, Mahmûd Zelat. *el-Kurtubî ve Mnehecuhû fi‘t-Tefsîr*. Kahire: 1399/1979.
- Kur‘ân Yolu Meali*. çev. Hayreddin Karaman vd.. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kurtubî, M. A. (1993). *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân* (22 cilt). Beyrut: Dâru‘l-Kütübi‘l-İlmiyye.
- Kurtubî, M. A. (2006). *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân: el-Fehâris* (A. b. A. et-Türkî, Thk.; Cilt 23–24). Beyrut: Müessesetü‘r-Risâle.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki. Beyrut: Dâru’r-Risaleti’l-Alemiyye, 3. Basım, 1442-2021.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim. *el-Câmi 'u's-sahîh*. nşr. Komisyon. 8 Cilt. Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1. Basım, 1435/ 2014.
- Süyûtî, Abdurrahmân Celâleddîn. *el-Hasâ'isü'l-kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi 'u'l beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki. Kâhire: Dâru Hicr, 1. Basım, 1422-2001.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *el-Câmi 'u'l-kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, 1. Basım, 1996.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, 1. Basım, 1424-2003.